

**МАТЭМАТЫЧНЫЯ ВЫЛІЧЭННІ І ПАЭТЫЧНАЕ  
МЫСЛЕННЕ Ў БЕЛАРУСКІХ ЗАГАДКАХ-ЗАДАЧАХ  
І ЗАГАДКАХ-КАЗКАХ**

*Ліцэй № 1, Мінск*

*Навуковы кіраўнік Ухваронак Наталля Юр'еўна*

Вусная народная творчасць з пачатку свайго ўзнікнення адлюстроўвае жыццёвы вопыт людзей, іх багатую фантазію, кемлівасць і дасціпны розум.

Выхаванне нацыянальнай памяці азначае фарміраванне ўвагі да духоўнай культуры свайго народа, цікавасці і павагі да яго гістарычнага мінулага. На гэтай аснове ўзнікае разуменне культурна-гістарычнага адзінства ў развіцці чалавецтва. Веданне культурных каранёў свайго народа неабходна перш за ўсё таму, што яно дазваляе па-сапраўднаму паважаць і шанаваць агульначалавечыя этычныя і эстэтычныя каштоўнасці.

З усіх жанраў беларускага фальклору загадкі, на мой погляд, найлепшым чынам ілюструюць і пацвярджаюць незвычайныя моватворчыя здольнасці народа. Нідзе больш няма такога прастору моватворчым эксперыментам, як у загадках, дзе нараджаюцца, апрацоўваюцца і выпрабоўваюцца фанетычныя, лексічныя і сінтаксічныя скарбы нацыянальнай мовы.

Загадка як жанр поліфункцыянальная. Важнейшымі яе функцыямі з'яўляюцца: праверка і трэніроўка кемлівасці, развіццё паэтычнага і лагічнага мыслення, умення пазнаваць навакольную рэчаіснасць у іншасказальных вобразах.

Сярод даследчыкаў беларускіх загадак можна вылучыць наступных аўтараў: Ніл Сымонавіч Гілевіч, Антон Іванавіч Гурскі, Алесь Лозка. Праблемным колам ў даследаванні А. Гурскага “Беларускія загадкі: даследаванне жанру” з'яўляецца граматыка загадак; Н.С. Гілевіч у сваёй працы “Паэтыка

беларускіх загадак” разглядае мастацкія асаблівасці гэтага фальклорнага жанру; А. Лозка ў сваім дапаможніку “Матэматычны фальклор. Пачатковыя матэматычныя ўяўленні і навыкі сродкамі народнай педагогікі” акрэслівае матэматычны фальклор у паслядоўна-ўзрастаючай лікавай градацыі.

Актуальнасць. Сёння ўвчавідкі набірае моц напрамак вывучэння педагогічнай спадчыны беларускага народа і практычнага яе выкарыстання ў справе выхавання падрастаючага пакалення. Сучасная навука патрабуе ад даследчыкаў арыгінальных падыходаў да вывучэння і асэнсавання нацыянальнай спадчыны.

Загадку можна і неабходна выкарыстоўваць не толькі на ўроках беларускай мовы, але і ў працэсе вывучэння матэматыкі, прыродазнаўства, працы, выяўленчага мастацтва. Загаданне і адгаданне загадкі, саборніцтва ў загадках складае вельмі распаўсюджаны матыў народнага эпасу і кніжнай літаратуры, якая з’явілася пад яго ўплывам і стварыла спецыяльную літаратуру “пытанняў і адказаў”, што ўздзейнічае на развіццё лагічнага і паэтычнага мыслення, дазваляе пазнаваць навакольную рэчаіснасць у іншасказальных вобразах.

Мэта даследавання: прааналізаваць суадносіны матэматычных вылічэнняў і паэтычнага мыслення ў загадках-задачах і загадках-казках. Акрэсленая мэта рэалізуецца праз дасягненне наступных задач:

1. пазнаёміцца з загадкамі як жанрам беларускага фальклору;
2. вылучыць адметнасці і ўласцівасці загадак;
3. даследаваць прынцыпы стварэння загадак;
4. паказаць яскравыя рысы непаўторнай самабытнасці і нацыянальнай адметнасці загадак як ладу жыцця і вуснамоўнай мастацкай творчасці.

Метады даследчай дзейнасці: аналіз і сінтэз, назіранне, параўнанне. Аб’ект даследавання – загадкі-казкі, загадкі-задачи.

Прадмет даследавання – сродкі стварэння загадкавай мовы, суадносіны матэматычных вылічэнняў і паэтычнага мыслення ў загадках-задачах і загадках-казках. Даследаванне складаецца з уступу, асноўнай часткі, заключэння і дадаткаў.

Акрамя фактычных ведаў, нам неабходна веданне мовы. Кожнае дзеянне, прымета прадмета, прадмет або з’ява маюць моўнае абзначэнне. Адметнымі ўласцівасцямі загадкі з’яўляюцца яе самадастатковасць, адкрытасць, свабодны характар, імправізацыйнасць, дваістасць.

Многу было разгледжана 49 загадак, з іх 26 – загадак-задач і 5 – загадак-казак. 96% загадак-задач разлічана на выкарыстанне логікі і толькі 4% патрабуюць канкрэтных матэматычных вылічэнняў. 100% загадак-казак, як і астатнія 18 загадак, накіравана на вобразнае мысленне і шырокі круггляд для знаходжання адгадкі.

Загадкі-задачы вызначаюцца складанасцю слыхавога ўспрыняцця, патрабуюць канцэнтрацыі ўвагі, пэўнага каментарыю да адказу. Кампазіцыйныя і моўныя асаблівасці загадкі робяць яе выразнай, а лагічную задачу – займальнай.

Улічваючы асаблівасці загадкі як лагічнай задачы, неабходна звяртаць увагу на паслядоўнасць мыследзейнасці, якая адбываецца пры адгаданні: вылучыць адзначаныя ў загадках прыметы невядомага аб’екта, гэта значыць правесці аналіз; суаднесці і аб’яднаць гэтыя прыметы, каб вылучыць магчымыя сувязі паміж імі, гэта значыць правесці сінтэз; на аснове суаднесеныя прымет і вызначаных сувязей зрабіць вывад, гэта значыць адгадаць загадку. Загадкі-казкі грунтуюцца на фантастыцы і выдумцы. Казачны сюжэт і па сваёй будове, і па сваіх ідэйна-мастацкіх функцыях вызначаецца, як і шматлікія загадкі, яркай жанравай спецыфікай. Галоўная функцыя гэтых загадак – не толькі расказаць фантастычную гісторыю, але і даць магчымасць паразважаць.

Аднак не толькі жыццёвае прызначэнне выяўляе сутнасць загадак. Нельга не заўважыць, што ўсе яны пабудаваны

на парадоксе. У перакладзе з грэчаскай мовы парадокс азначае нечаканую з'яву, якая рэзка супярэчыць разважнасці, разыходзіцца з агульнапрынятай думкай. Пры аналізе загадак стала відавочна, што яны будуюцца на незвычайных супастаўленнях, а адгадкі часта з'яўляюцца нечаканымі. Таму можна адзначыць, што загадкі з'яўляюцца непераўзыходнымі ўзорамі фальклору як мастацтва слова.

На аснове праведзенага даследавання і ўлічваючы асаблівасці загадкі, я прыйшла да наступных высноў:

1. загадкі сціслай і дакладнай слоўнай формай падводзяць вынік назіранням за мноствам жыццёвых праяў, адзначаюць у іх характэрнае і адметнае;

2. загадкі-задачы і загадкі-казкі характарызуюцца пэўнай правакацыйнасцю, нечаканасцю і нават парадаксальнасцю адгадкі;

3. некаторыя загадкі-задачы і загадкі-казкі змяшчаюць у сабе неабходнасць матэматычных дзеянняў, якія часта з'яўляюцца непатрэбнымі;

4. загадка – гэта лагічная задача ў мастацкай форме.

Такім чынам, матэматычны фальклор у спалучэнні з моўнымі сродкамі накіраваны на фарміраванне элементарных матэматычных уяўленняў, развіццё вобразнага і лагічнага мыслення.

Загадкі неабходныя вучням як матэматычныя задачы, таму што яны вучаць пазнанню навакольнага асяроддзя. Чым смялей выдумка, тым цяжэй загадка для адгадвання. Неверагоднасць надае вобразам загадкі ясна ўсвядоміць супярэчнасць рэальнасці, а адгадка ўносіць парадак у блытаніну.

На падабенстве і на адмаўленні падабенства паміж прадметамі загадка і заснавана. Загадкі – гэта вялікія скарбы чалавечай думкі. Яны сабралі ў сабе мудрасць і прагу да ведаў, якія былі ў паваге заўсёды!